

Prvo poglavje

Moralni pluralizem, nevtralnost in laičnost

Razmerja med politično oblastjo in religijami so v modernih liberalnih demokracijah kompleksna in spremenljiva. Te demokracije, tudi tiste, ki še vedno – včasih simbolično – priznavajo uradno vero, vendarle živijo v tem, kar lahko imenujemo »ureditev laičnosti«. V družbi, ki je hkrati egalitarna in raznolika, morajo biti država in cerkve ločene, politična oblast pa mora biti do religij nevtralna. Ustanovitev organske vezi med državo in neko religijo, kot v krščanski tradiciji, bi pripadnike drugih religij in ljudi brez religije spremenila v drugorazredne državljane. Demokratična država mora biti torej nevtralna ali nepristranska v svojih razmerjih z različnimi religijami. Enako mora obravnavati tudi državljane, ki delujejo na podlagi religioznih verovanj, in tiste, ki tega ne počnejo; z drugimi besedami, mora biti nevtralna do različnih sekularnih, duhovnih in religioznih pogledov na svet in pojmovanj, s katerimi se identificirajo posamezniki. Religiozno raznolikost moramo imeti za enega od vidikov fenomena »moralnega pluralizma«, s katerim se morajo uskladiti sodobne demokracije. »Moralni pluralizem« pomeni dejstvo, da posamezniki privzemajo različne in včasih nezdržljive koncepcije dobrega in vrednostne sisteme.¹

---

¹ Isaiah Berlin, »Dva koncepta svobode«, prev. D. Štrajn, v Rudi Rizman (ur.), *Sodobni liberalizem*, Krt, str. 69–89.

Dejstvo, da se sodobni posamezniki navezujejo na pluralnost pojmovanj sveta in življenjskih načrtov, ne bi predstavljalo problema, če bi imeli dostop do nekega višjega in nespornega zornega kota, ki bi nam omogočal hierarhizacijo ali ureditev različnih gledišč, prisotnih med državljani. Toda kateri zorni kot bi lahko danes zahteval takšen položaj? Če je moralni pluralizem eno od središčnih zanimanj sodobne politične filozofije, je to zato, ker leži v viru najglobljih in najkompleksnejših nesoglasij med državljani. Nesoglasja glede napredka znanosti na področju genetike, poučevanja religije v šolah ali poseganja države v gospodarstvo večinoma koreninijo v različnih pojmovanjih človeškega bitja oziroma vrednostnih shemah.

To, kar je ameriških filozof John Rawls imenoval »dejstvo razumnega pluralizma«, izhaja iz priznanja omejitev, ki jih ima racionalnost pri odločanju o vprašanih poslednjega smisla obstoja in narave človeške dobrobiti. Priznanje nedoločenosti in zmotljivosti človeškega uma vpričo vprašanja »Kaj je uspešno življenje?« je vodilo liberalne filozofe, kot sta John Locke in John Stuart Mill, k zagovoru principa suverenosti posameznikove vesti oziroma »moralne avtonomije« osebe.² Država priznava poslednjo avtoriteto akterja glede celote njegovih verovanj, s katerimi lahko interpretira svet in lastni položaj v njem ter izvaja svojo razsodno moč, ko se sooči z moralnimi ali identitetnimi dilemami. Raje kot da bi posameznikom naložila neko (religiozno ali sekularno) predstavo dobrega, država poskuša dati prednost razvijanju njihove avtonomije in zaščiti njihove svobode vesti. Ampak, kot poudarja Rawls, ne sme nas presenetiti, da v državah, ki spodbujajo razvoj umnih zmognosti oseb in ki ustvarjajo institucije za zaščito svobode mišljenja,

---

² Kot pravi Locke: »Samo ena izmed teh poti je tista, ki pelje k večni sreči. Toda ob vsej tej raznolikosti poti, ki jim ljudje sledijo, je še vedno nejasno, katera je tista prava. Niti skrb za politično skupnost niti pravica do postavljanja zakonov po uradniku ne moreta razkriti te poti, ki vodi v nebesa, kaj bolj gotovo, kakor jo razkrijeta zasebniku njegov premislek in prizadevanje.« (John Locke, *Pismo o toleranci*, prev. A. Kravanja, v *Dve razpravi o oblasti, Pismo o toleranci*, Založba Krtina, Ljubljana 2010, str. 298). Glej tudi John Stuart Mill, *O svobodi*, prev. F. Kampfler, v *Utilitarizem in O svobodi*, Založba Krtina, Ljubljana 2003.

vesti in izražanja, posamezniki nato privzamejo različna pojmovanja tega, kar je v življenju vredno doživeti.³

K vprašanju laičnosti moramo torej pristopiti v okviru širše problematike nujne nevtralnosti države do številnih vrednot, verovanj in življenjskih načrtov v modernih družbah.

To zahtevo po nevtralnosti pa moramo vseeno določiti natančneje. Liberalna in demokratična država ne bi smela ostati indiferentna do določenih temeljnih principov, kot so človeško dostojanstvo, pravice posameznika in suverenost ljudstva. To so *konstitutivne* vrednote demokratičnih in liberalnih ureditev; zagotavljajo jim temelje in smotnosti.

Te vrednote so legitimne, tudi če niso nevtralne, saj omogočajo državljanom z zelo raznolikimi pojmovanji sveta in dobrega, da živijo skupaj miroljubno.⁴ Posameznikom omogočajo, da so suvereni pri svojih izbirah vesti in da definirajo lastni življenjski načrt, ob tem pa spoštujejo pravico drugih, da storijo enako. Zato lahko osebe z nadvse različnimi religioznimi, metafizičnimi in sekularnimi prepričanji delijo in afirmirajo te konstitutivne vrednote. Do njih prispejo po pogosto zelo različnih poteh, vendar se kljub temu strinjajo, da jih je treba braniti. Prisotnost tega, kar Rawls imenuje »sovpadajoče soglasje« o osnovnih javnih vrednotah, je pogoj obstoja pluralističnih družb.⁵ Kristjan bo lahko, na primer, zagovarjal pravice in svoboščine osebe, sklicujoč se na idejo, da je bilo človeško bitje ustvarjeno po božji podobi; kantovski racionalist bo dejal, da je treba pripoznati in varovati enako dostojanstvo umnih bitij; budist bo navajal temeljni princip *ahimsa*, nenasilnosti; staroselec ali *deep ecologist* pa se bo navezal na holistično pojmovanje sveta in zatrdil, da so živa bitja in naravne sile med sabo soodvisni in se dopolnjujejo ter da je zato vsakemu od teh bitij, vključno z ljudmi, treba prisoditi enako spoštovanje. Vse te osebe soglašajo o principu, ne

---

³ John Rawls, *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York 1996, str. 4.

⁴ Lahko bi govorili o »šibkem« ali »minimalnem« perfekcionizmu liberalne države. Glej William A. Galston, *Liberal Pluralism: The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

⁵ John Rawls, *Political Liberalism*, str. 170–171.

da bi se uskladile o razlogih, ki ga upravičujejo. Izziv sodobnih družb je poskrbeti, da bodo lahko vse osebe, vsaka iz svojega gledišča, dojele osnovne principe politične skupnosti kot legitimne.

Zato država, ki se identificira s temi skupnimi političnimi principi, ne sme posvojiti nobene od »temeljnih zavezanosti« ali »temeljnih prepričanj« – ki so raznoliki in včasih težko združljivi – svojih državljanov. S prepričanji ali zavezanostmi razumeva razloge, vrednotenja in motive, ki sledijo iz pojmovanj sveta in dobrega, ki jih posamezniki privzamejo in ki tem posameznikom omogočajo razumeti svet okoli njih in dajejo njihovemu življenju nek smisel in smer. S tem, ko privzamejo, hierarhizirajo ali usklajujejo vrednote in natančneje določajo projekte, ki sledijo iz njih, ljudem uspe strukturirati svojo eksistenco, izvajati svojo sodbo in usmerjati svoje obnašanje – skratka, uspe jim tvoriti neko moralno identiteto.⁶ Kot bomo videli, temeljne zavezanosti, ki jih bova imenovala tudi »prepričanja vesti«, vključujejo obenem globoka religiozna in sekularna verovanja, razlikujejo pa se od »preferenc« – legitimnih, vendar manj temeljnih –, ki jih izpričujemo kot posamezniki.

Verjetno je, da se večina posameznikov opira na razloge, ki so jih bolj ali manj eksplicirali, in še zlasti, da ti razlogi niso del kakšnega popolnega in vseobsegajočega sistema religioznih ali sekularnih prepričanj. Drugi ljudje pa se navezujejo na takšne bolj totalizirajoče sisteme. Toda ne glede na to, ali so posameznikova globoka prepričanja implicitna ali izrecna, sistematizirana ali ne, igrajo v njegovem življenju prevladujočo vlogo. Prav v navezavi na ta prepričanja in zavezanosti sprejemamo pomembne življenjske odločitve. V družbi, kjer ni soglasja o temeljnih prepričanjih, pa se mora država izogniti temu, da bi hierarhizirala pojmovanja sveta in dobrega življenja, ki motivirajo pristanek državljanov na osnovne principe njihovega političnega združenja. Na področju temeljnih prepričanj in zavezanosti mora država, da bi bila resnično država vseh, ostati »nevtralna«.

6 Glej Charles Taylor, »L'identité et le bien«, *Les Sources de l'identité moderne*, Boréal, Montréal 1998, str. 15–147.

To implicira, da država privzame držo nevtralnosti ne le v razmerju do religij, pač pa tudi do različnih filozofskih pojmovanj, ki se predstavljajo kot sekularne ustreznice religijam. Kajti režim, ki v temelju svojega delovanja nadomesti religijo z neko totalizirajočo sekularno filozofijo, spremeni vemike neke religije v drugorazredne državljane, saj ti ne sprejemajo razlogov in vrednotenj, vključenih v uradno priznano filozofijo. Z drugimi besedami, ta režim nadomesti tako ustaljeno religijo kot tudi temeljna verovanja, ki jo definirajo, z neko sekularno moralno – vendar protireligiozno – filozofijo, ta pa vzpostavlja nek red metafizičnih in moralnih verovanj.

Skušnjava, da bi iz laičnosti naredili sekularno ustreznico religije, je v splošnem močnejša v državah, kjer se je laičnost dovršila za ceno trdega boja proti prevladujoči religiji; pomislimo, na primer, na katoliško cerkev med restavracijo v Franciji in na islam nekdanjega kalifata v Turčiji. Mogoče prav zaradi precej razširjenega občutka, da je bila laičnost v Quebecu dosežena v hudem boju proti katoliški cerkvi, večina Quebecanov danes simpatizira z določeno različico francoske in turške laičnosti. Ta oblika laičnosti slavi svojo nevtralnost do različnih religij, vendar ne privzema resnične drže nevtralnosti na ravni pojmovanj sveta in dobrega. Nasprotno, v svoji najradikalnejši obliki se sklicuje na »neodvisno moralno«, utemeljeno na umnih principih in na nekem posebnem pojmovanju človeške narave.⁷ Ta ureditev nadomesti uveljavljeno religijo z neko laično moralno filozofijo. Takšna moralna in politična filozofija je, če uporabimo izraz Jean-Jacquesa Rousseauja, »civilna religija«. Francija tretje republike, kakršno so si zamislili radikalci ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, je primer republikanske ureditve, osnovane na civilni religiji.

Marcel Gauchet je pokazal, kako je francoski filozof Renouvier zasnoval temelje politike radikalcev tretje republike v njihovem boju proti cerkvi. Po Renouvieru je morala biti država »moralna in vzgojna«, saj je bila »odgovorna za duše tako kot vsaka cerkev ali skupnost, vendar

7 Marcel Gauchet, *La Religion dans la démocratie*, Gallimard, Pariz 1998, str. 47–50.